

ADAM ADRIAN OSTANEK

Źródła do dziejów Wojska Polskiego okresu II Rzeczypospolitej przechowywane w archiwach lwowskich

W okresie międzywojennym Lwów był trzecim co do liczby mieszkańców miastem II Rzeczypospolitej. Swoją siedzibę miało tu wiele instytucji. Na wojskowej mapie Polski miasto to pełniło również ważną rolę. To tu mieściło się Dowództwo Okręgu Korpusu nr VI (DOK VI), co z kolei wiązało się z tym, iż we Lwowie znajdowały się liczne wojskowe instytucje, będące organami pracy poszczególnych służb pomocniczych dowództwa¹. Lwów był także największym garnizonem w południowo-wschodniej Polsce, należąc równocześnie do jednych z silniejszych garnizonów w całym kraju. W okresie międzywojennym, w różnych latach, dyslokowanych tu było na stałe od 22 do 27 różnego rodzaju formacji². Takie nasycenie miasta wojskiem spowodowało, że w ciągu przeszło 20 lat istnienia II Rzeczypospolitej wytworzona została olbrzymia liczba dokumentów, które dziś stanowią materiał źródłowy do badania dziejów Wojska Polskiego w tym regionie.

Wytworzona w okresie międzywojennym dokumentacja wojskowa znajdowała się głównie w archiwach podręcznych instytucji i urzędów, które korespondowały z władzami wojskowymi (np. w sprawie organizacji poboru czy w sprawach bezpieczeństwa). Wybuch wojny we wrześniu 1939 r.

¹ A. A. Ostanek, *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*, Warszawa 2013.

² *Idem*, *Garnizon Lwów wczoraj i dziś – wymiar poznawczy i edukacyjny* [w:] *Militaria w edukacji historycznej*, t. II: *Przeszłości nie można zrekonstruować...*, red. A. Drzewiecki, Ł. Różycki, Gdynia 2014, s. 119–143; *idem*, *Życie codzienne żołnierzy garnizonu lwowskiego w okresie międzywojennym*, „Przegląd Wschodni” 2016, t. XIV, z. 2 (54), s. 373–422; W. Włodarkiewicz, *Lwów 1939*, Warszawa 2007, s. 11–35.

i szybkość działań zbrojnych spowodowały, że materiały te nie zostały z miasta wywiezione. Co więcej, to we Lwowie i na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej znalazło się wiele ewakuowanych urzędów i instytucji z Polski zachodniej wraz ze swoimi archiwami.

Atak Związku Radzieckiego na Polskę 17 września 1939 r. spowodował, że wszystkie te materiały wpadły w ręce Rosjan. W większości przypadków dokonali oni ich selekcji, w wyniku czego dokumenty ważne z punktu widzenia działania radzieckich służb trafiły do Moskwy i nadal nie są w całości dostępne dla polskich badaczy. Dokumenty o mniejszym znaczeniu oraz te, których wówczas nie zidentyfikowano jako istotne, złożono do opracowań w miejscowych archiwach. Ich selekcji i opisu dokonano już po II wojnie światowej. Dziś znajdują się w dwóch instytucjach – Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy (Центральний Державний Історичний Архів України – CDIAU) oraz w Państwowym Archiwum Obwodowym (Державний Архів Львівської Области – DALO). Niestety, odnalezienie wszystkich materiałów proveniencji wojskowej w wielu przypadkach nie jest tak łatwe.

Celem niniejszego artykułu jest analiza zasobu archiwalnego zgromadzonego w dwóch kluczowych archiwach Lwowa – CDIAU i DALO – pod kątem przechowywanej tam dokumentacji, dotyczącej dziejów wojskowości polskiej okresu II Rzeczypospolitej. Przed przystąpieniem jednak do poszukiwań jakichkolwiek dokumentów w lwowskich archiwach należy mieć świadomość, w przechowywaniu jakich materiałów każde z nich się specjalizuje. W tym z kolei pomocna jest wiedza dotycząca działania przedwojennych instytucji archiwalnych funkcjonujących w mieście.

Każde z dzisiejszych archiwów ukraińskich miało swój odpowiednik w państwie polskim. CDIAU funkcjonuje w obiektach dawnego Archiwum Ziemskiego (przed 1914 r. Archiwum Krajowe Aktów Grodzkich i Ziemskich), DALO natomiast istnieje w oparciu o przedwojenne Archiwum Państwowe. Pierwsza z wymienionych instytucji skupiała od samego początku swego istnienia przede wszystkim dokumentację pochodzącą z czasów najdawniejszych – szczególnie z okresu I Rzeczypospolitej. Archiwum Państwowe z kolei, powołane w 1908 r., miało za zadanie gromadzenie akt powstałych w urzędach centralnych i terenowych Galicji od 1772 r.

Obydwa archiwa ukraińskie w zasadzie przejęły spuściznę po swoich poprzednikach, choć zaznaczyć trzeba, że od 23 maja 1933 r., w niedługi czas po śmierci Oswalda Balzera – ostatniego dyrektora Archiwum Ziemskiego – rozpoczął się proces likwidacji odrębności instytucjonalnej tego archiwum, a z dniem 1 lipca 1933 r. jego zasoby formalnie włączone zostały do wspomnianego Archiwum Państwowego, kierowanego przez cały okres międzywojenny przez Eugeniusza Barwińskiego. Mimo powyższego połączenia do wybuchu wojny fizycznie w żaden sposób nie dokonano

połączenia materiałów archiwalnych, wobec czego zasadniczo zachowały one swoją odrębność³.

Jako ciekawostkę warto dodać, że współczesny badacz miałby zapewne nieco bardziej ułatwione zadania poszukiwawcze, bowiem dyrektor Barwiński przygotowywał wydanie kompleksowego i szczegółowego przewodnika po zasobach Archiwum Państwowego we Lwowie⁴. Z drugiej strony trzeba mieć świadomość, że nie znalazłyby się w nim informacje na temat materiałów wojskowych, które do archiwum wpłynęły dopiero po 1939 r. Niestety, plany te, mimo dużego stopnia zaawansowania, nie zostały ostatecznie zrealizowane ze względu na wybuch wojny. DALO, w przeciwieństwie do CDIAU⁵, do dziś nie doczekało się kompleksowego przewodnika dla materiałów z okresu międzywojennego, co wymaga od poszukujących zdecydowanie więcej wysiłku i znajomości obiegu akt w przedwojennej administracji wojskowej i państwowej.

Obecne zasady przechowywania dokumentacji przez poszczególne archiwa istniejące we Lwowie w kontekście cesur czasowych generalnie nie odbiegają od przedwojennych. W 1944 r., w obliczu zbliżania się do Lwowa oddziałów Armii Czerwonej, niemieckie władze okupacyjne zarządziły ewakuację najważniejszych zbiorów archiwum. Dzięki temu, w praktycznie nienaruszonym stanie, zbiory przetrwały działania wojenne, zabezpieczone w podziemiach klasztoru w Tyńcu pod Krakowem. Po zajęciu okolic Krakowa przez Rosjan ewakuowane materiały stały się przedmiotem zainteresowania władz radzieckich i w konsekwencji tego zostały wywiezione na powrót do Lwowa. Tu dokonano ich podziału pomiędzy dwa nowo powstałe archiwa. Materiały organizacji i instytucji, których działalność przekraczała granice dawnego województwa lwowskiego czy też późniejszego obwodu lwowskiego i drohobyckiego (w latach 1939–1941), przekazano do Filii Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainiejskiej SSR (obecnie CDIAU), natomiast wszystkie pozostałe do DALO⁶.

Poszukując zatem dokumentacji wojskowej bądź związanej z funkcjonowaniem armii, należy udać się do obydwu placówek. O ile bowiem materiały wytworzone we Lwowie czy miastach znajdujących się w dawnym województwie lwowskim znajdują się w DALO, o tyle te wykraczające poza jego granice będą dostępne w CDIAU.

³ Державний Архів Львівської Облaсті, ф. 21, оп. 1, спр. 424, к. 1; R. Nowacki, *Archiwum Krajowe Akt Grodzkich i Ziemijskich we Lwowie w latach 1879–1933*, „Rocznik Lwowski” 2003, s. 79; A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*, Toruń 1982, s. 129.

⁴ „Kultura Lwowa”, VI–VII 1933, t. I, z. IX, s. 3–5.

⁵ *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, oprac. A. Krochmal, Warszawa 2005.

⁶ *Ibidem*, s. 13; M. Klimecki, *Lwowskie archiwalia do dziejów Polski i Ukrainy 1914–1939 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1993, nr 2, s. 261–267.

Już na wstępie warto zaznaczyć, iż radziecki, a obecnie ukraiński, system przechowywania materiałów nie jest w pełni tożsamy z polskim. Podstawowym zbiorem, w skład którego wchodzi określona dokumentacja archiwalna, jest fond, będący odpowiednikiem polskiego zespołu. Zespół taki posiada jednak minimum jeden, a czasem więcej, opisów, które są odpowiednikami polskiego inwentarza. Numer opisu odgrywa w całościowym systemie katalogowania akt kluczową rolę, a ewentualny błąd w wypisie skutkuje otrzymaniem innych niż zamawiane materiałów. Zdarza się przykładowo, iż w danym zespole występują opisy o identycznych numerach, a jedynym wyróżnikiem jest litera „c” („s”) znajdująca się przy numerze opisu. Podczas archiwizowania dokumentów w czasach radzieckich bardzo często wyodrębniano materiały, które z różnych względów uznawano za tajne i tworzone dla nich równoległe do jawnych – opisy tajne. Ze względu jednak na fakt, iż gromadziły one materiały tych samych komórek wewnętrznych danych instytucji, nadawano im takie samo oznaczenie cyfrowe, dodając jedynie wspomnianą literę „c” („s”), stanowiącą skrót od słów: *совершенно секретно* („ściśle tajne”). W poszczególnych opisach znajdują się tzw. sprawy, czyli teczki. System zatem jest zawsze trzystopniowy, co w Polsce właściwie nie występuje⁷.

Znalezienie dokumentacji o charakterze wojskowym jest w przypadku CDIAU nieco łatwiejsze niż w DALO. Wynika to z faktu wyraźniejszego wyodrębnienia przez pierwszą z wymienionych instytucji konkretnych zespołów gromadzących takie dokumenty. W DALO są one zazwyczaj częściami składowymi zespołów różnych urzędów i instytucji działających w ramach cywilnej administracji państwa i znalezienie ich wymaga niekiedy wnikliwych poszukiwań. Poza tym, co już sygnalizowano, CDIAU posiada przewodnik po archiwum.

Typowy materiał wojskowy w CDIAU znajduje się w fondzie 495 – Ministerstwo Spraw Wojskowych, składającym się z 73 jednostek archiwalnych (j.a.) (1 opis). Znajdujące się tu dokumenty wytworzono w latach 1918–1939. Poza najprzeróżniejszymi danymi statystycznymi, instrukcjami, referatami, artykułami i planami w zespole tym znajdują się również informacje na temat przeprowadzenia kolejnych poborów oraz rejestry i wykazy żołnierzy z terenów DOK X i fragmentarycznie DOK VI.

Kolejnym zbiorem gromadzącym akta typowo wojskowe jest zespół 792 – DOK VI Lwów (1 opis). Niestety, ma on niewielką objętość i zawiera

⁷ Trójstopniowość oznaczania sygnatur akt występuje przykładowo w Centralnym Archiwum Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie, jednak w tym przypadku wynika to z faktu stworzenia tzw. grup zespołów akt, np. Dowództwa Okręgów Korpusów. Zabieg powyższy ma m.in. ułatwić identyfikację określonych zespołów, nie wprowadza jednak – w przeciwieństwie do archiwów z obszarów b. ZSRR – dodatkowej liczby oddzielnie numerowanych inwentarzy.

jedynie 6 j.a. akt powstałych w latach 1930–1939. Nie oznacza to jednak, że nie zawiera ciekawych informacji. W zespole można znaleźć akta, których zawartość odnosi się do współpracy obywateli polskich narodowości ukraińskiej z wywiadem wojskowym, informacji na temat badania lojalności pracowników państwowych przez wywiad oraz przeciwdziałania propagandzie komunistycznej na terenie Małopolski Wschodniej w szeregach armii. Interesujące są również dokumenty odnoszące się do zajęć z wychowania obywatelskiego, jakie prowadzono w drugiej połowie lat trzydziestych w 19 Pułku Piechoty.

Kolejnym interesującym zbiorem akt typowo wojskowej proveniencji w tym archiwum jest zespół 515 – Intendentura 12 Dywizji Piechoty. Niestety, on także jest niewielki objętościowo, zawiera bowiem zaledwie 4 j.a. i to akt wytworzonych w latach 1919–1921 (1 opis). Niemniej jednak można na ich podstawie zapoznać się z zasadniczymi problemami, z jakimi borykały się wówczas jednostki 12 DP, jak również odnaleźć zestawienia liczbowe co do stanów osobowych i finansów poszczególnych oddziałów wchodzących w skład dywizji w tym okresie.

Zespołami odnoszącymi się do spraw wojskowych są akta Powiatowych Komend Uzupełnień (PKU) – w Przemyślu (zespół 610 – 5 j.a. za lata 1919–1920), Łańcucie (617 – 146 j.a. za lata 1922–1939), Stryju (zespół 848 – 19 j.a. za lata 1921–1938) oraz Samborze (zespół 849 – 14 j.a. za lata 1925–1939). W każdym z zespołów występuje 1 opis. Akta PKU Sambor i Łańcut stanowią element historii funkcjonowania DOK X Przemyśl, natomiast PKU Stryj częściowo DOK X (materiały z lat 1921–1927), częściowo zaś DOK VI (dokumenty z lat 1927–1939)⁸. Materiały PKU Przemyśl dotyczą z kolei funkcjonowania Dowództwa Okręgu Generalnego Lwów, istniejącego w latach 1919–1921. W powyższych zespołach odnaleźć można rozkazy i instrukcje poszczególnych dowódców okręgów, jak również sprawozdania, raporty i protokoły przeprowadzanych poborów czy działań różnego rodzaju komisji (np. leczniczo-kontrolnych). Wartościowe są także księgi ewidencyjne osób podlegających służbie wojskowej, księgi poborowych, wykazy rezerwistów oraz dane dotyczące przyznawanych rent, zapomóg pieniężnych oraz spraw emerytalnych żołnierzy.

W analizowanym archiwum zachowały się także materiały dotyczące działalności sądownictwa wojskowego. Zespół 603, na który składa się 29 j.a., zawiera akta spraw prowadzonych przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Przemyślu w latach 1921–1928. Akta spraw Wojskowego Sądu Okręgowego w Przemyślu znajdują się z kolei w zespole 604 (20 j.a. za lata

⁸ W latach 1921–1927 obszary powiatów Stryj i Skole wchodzące w skład PKU Stryj podlegały DOK X, natomiast od 1 X 1927 r. do wybuchu wojny w 1939 r. – DOK VI. Zob. A. A. Ostanek, *VI Lwowski Okręg Korpusu...*, s. 60.

1920–1936). W zespole 605 (12 j.a. za lata 1920–1921) znajdują się akta spraw prowadzonych przez Ekspozyturę Wojskowego Sądu Okręgowego Dowództwa Okręgu Generalnego we Lwowie. Ostatnim zbiorem dokumentów o podobnym charakterze jest zespół 606 – Prokuratura Wojskowa we Lwowie (2 j.a. za lata 1919–1922).

Zespołem, w którym zgromadzone są m.in. materiały dotyczące historii wojskowości, jest dokumentacja działalności Fabryki Broni i Maszyn „Arma” we Lwowie⁹ – zespół 558 (7 j.a., 1 opis). Niestety, zachowane materiały obejmują jedynie końcowe lata działalności zakładu, tj. 1932–1934. Wśród dokumentów znaleźć można pisma Ministerstwa Spraw Wojskowych dotyczące współpracy z fabryką oraz fragmentaryczne wykazy zamówień.

Dalsze poszukiwania materiałów do historii wojskowości wymagają już przebadania zespołów instytucji i urzędów niewojskowych. Pomocna w tym przypadku okazuje się oczywiście wiedza dotyczącego tego, z jakimi urzędami i instytucjami oraz w jakich sprawach korespondować mogły władze wojskowe. Współpraca armii ze strukturami państwa była wówczas duża i odnosiła się niemal do każdej istotnej z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa płaszczyzny. Odnalezione w ten sposób dokumenty, choć niekiedy pojedyncze, bywają również dość interesujące i zawierają ciekawe informacje.

Z pewnością warto zapoznać się z materiałami zgromadzonymi w zespole 744 – Ministerstwo Komunikacji. Wśród 193 j.a. (1 opis) można odnaleźć akta Biura Wojskowego dotyczące budowy i rekonstrukcji wojskowych bocznic kolejowych, jak również korespondencję z urzędami wojewódzkimi oraz Dyrekcją Okręgową Kolei Państwowych we Lwowie na temat przygotowania wojskowego pracowników oraz wzmocnienia gotowości obronnej urzędów.

Materiały dotyczące armii znaleźć można także w liczącym 62 j.a. zespole 493 – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Wśród zgromadzonych tu akt znaleźć można m.in. raporty Oddziału II Sztabu Generalnego (od 1928 r. Głównego) WP oraz materiały dotyczące koncepcji współpracy wojska i policji na wypadek wybuchu wojny.

W zespole 392 – Ukraińska reprezentacja parlamentarna w Sejmie i Senacie, na który składa się 66 j.a. (1 opis) oraz 344 – Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO), składającego się aż z 605 j.a. (1 opis), znaleźć można także pewne materiały dotyczące armii polskiej. Mowa tu o opracowaniach przygotowywanych przez ukraińskich parlamentarzystów

⁹ Fabryka Broni i Maszyn „Arma” we Lwowie była spółką akcyjną, działającą od 1922 r. W latach 1922–1927, wespół z Centralną Składnicą Broni nr 1 w Warszawie, przerobiła na potrzeby WP około 77 000 sztuk rosyjskich karabinów Mosin wz. 91. W wyniku tego działania powstał kbk. wz. 91/98/23, który najpierw użytkowany był przez wojsko, Policję Państwową i Straż Graniczną, a następnie – po wycofaniu z użytku – trafił w drugiej połowie lat trzydziestych do oddziałów Obrony Narodowej.

w związku z akcją represyjną, jaką władze polskie przeprowadziły w 1930 r. w odpowiedzi na ukraińskie sabotaże. W działaniach władz czynny udział wzięło wówczas kilka oddziałów wojskowych (głównie kawaleria)¹⁰.

Analizie warto poddać także dokumenty zgromadzone w zespole 425 – Lwowski Okręg Wojewódzki Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (68 j.a. za lata 1924–1939, 1 opis) oraz 795 – Komenda Policji Państwowej na Małopolskę (78 j.a. za lata 1919–1921, 1 opis). W przypadku pierwszego zespołu można tam natrafić na materiały o działalności szkół i kółek szybowcowych oraz budowie lotnisk w Gródku Jagiellońskim, Rawie Ruskiej i Żółkwi – całość tworzona w ścisłej współpracy z wojskiem. Do istotnych z punktu widzenia historii wojskowości akt zgromadzonych w teczkach policyjnych z pewnością zaliczyć należy z kolei korespondencję na temat zadań i zakresu współpracy policji z wojskiem w kwestii sądownictwa wojskowego oraz ochrony granic.

Wymienione powyżej zespoły stanowią zbiory akt najistotniejszych, odnoszących się do dziejów WP w okresie międzywojennym. Jak wspomniano wcześniej, zdecydowanie więcej materiałów można znaleźć w zbiorach DALO, jednak tu, ze względu na specyfikę przyporządkowania akt do poszczególnych urzędów i instytucji cywilnych, niezbędna jest znajomość powiązań poszczególnych elementów składowych urzędów bądź instytucji z władzami wojskowymi. Oczywiście istnieją także pojedyncze zespoły wyodrębniające dokumentację *stricte* wojskową.

Zbiorami nawiązującymi bezpośrednio do zagadnień wojskowych są zespoły PKU z takich miast jak Turka (559 – 1 opis), Drohobycz (560 – 60 j.a. za lata 1918–1939, 1 opis), Stryj (563 – 51 j.a. za lata 1918–1939, 1 opis), Sambor (564 – 308 j.a. za lata 1918–1939, 1 opis) i Rawa Ruska (570 – 6 j.a. za lata 1926 i 1928, 1 opis). Zgromadzone w poszczególnych teczkach materiały nie zawsze równomiernie odnoszą się do poszczególnych lat. Można jednak wśród nich znaleźć księgi ewidencyjne poborowych i rezerwistów oraz dane statystyczne dotyczące ilości powołań w szeregi armii. Innymi ciekawymi dokumentami są rozkazy dowódców okręgów oraz sprawozdania i raporty mówiące o działalności komisji poborowych. Na ich podstawie można również wyszczególnić problemy, z jakimi borykał się na co dzień aparat odpowiedzialny za uzupełnienia w armii. Interesujące są także wykazy rezerwistów według specjalizacji zdobytych podczas służby w oddziałach 11 DP oraz 6 psp.

Dane dotyczące działalności wojskowego wymiaru sprawiedliwości we Lwowie znaleźć można w zespole 54 – Wojskowy Sąd Okręgowy we Lwowie (1 opis, 85 j.a. za lata 1919–1939) oraz zespole 557 – Wojskowy Sąd

¹⁰ Zob. A. A. Ostanek, *Wydarzenia 1930 roku w Małopolsce Wschodniej a bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017.

Rejonowy w Samborze (1 opis, 2 j.a. z roku 1921). Akta Żandarmerii Wojskowej we Lwowie z lat 1918–1919 można znaleźć w zespole 263 (1 opis). Są to jednak głównie zestawienia dotyczące stanu osobowego, w mniejszym stopniu pojedyncze działania żandarmerii. Ciekawe materiały o charakterze informacyjno-statystycznym z lat 1918–1919 zgromadzone są w zespole 965 – Dowództwo Wojska Polskiego na Galicję Wschodnią (1 opis). Zespół 990 – Spółdzielnia III batalionu 26 Pułku Piechoty (1 opis, 1 j.a.) zawiera z kolei statut spółdzielni z 1929 r. oraz materiały dotyczące działalności spółdzielni batalionu dyslokowanego w Gródku Jagiellońskim z lat 1919–1934. Licznie zachowane materiały o działalności Towarzystwa Badania Historii Obrony Lwowa i Województw Południowo-Wschodnich w latach 1919–1939, funkcjonującego przy DOK VI, znajdują się w zespole 257 o tej samej nazwie (opis 1 – 617 j.a.; opis 2 – 1715 j.a.). Warto dodać, że każdorazowo prezesami Towarzystwa byli kolejni dowódcy OK VI, natomiast wiceprezesem wspomniany już dyrektor Archiwum Państwowego Eugeniusz Barwiński.

Tak jak w przypadku CDIAU, materiały nawiązujące do historii wojskowości znaleźć można w zbiorach zgromadzonych w zespołach instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo oraz urzędów administracji cywilnej. Najwięcej dokumentów wojskowych znaleźć można w zespole 1 – Urząd Wojewódzki we Lwowie, przy czym ze względu na objętość zachowanych akt podzielono je i przyporządkowano poszczególnym wydziałom funkcjonującym w ramach urzędu w latach 1921–1939. W ten sposób stworzono przeszło pięćdziesiąt autonomicznych opisów.

Najważniejszy w tym przypadku jest opis 4 – Wydział Wojskowy, na który składa się 1817 j.a. z lat 1921–1939. Wśród zgromadzonych dokumentów przeważają mówiące o współpracy wojska z władzami tego szczebla administracji. Niezwykle pomocny w przypadku poszukiwań akt obejmujących konkretny zakres działań podejmowanych przez wojsko jest indeks tematyczny, znajdujący się we wstępie inwentarza.

Poszczególne teczki gromadzą olbrzymią ilość dokumentów, wśród których nie brak jest najprzeróżniejszych raportów, instrukcji oraz sprawozdań z podejmowanych działań. Cenna jest także korespondencja pomiędzy starostami i wojewodą z jednej strony a władzami wojskowymi z drugiej, na podstawie której można odtworzyć zakres i charakter współpracy prowadzonej w całym okresie międzywojennym przez poszczególne strony.

Niezwykle wysoką wartość poznawczą mają również teczki dotyczące kwestii przebiegu poboru, organizacji wspólnych uroczystości państwowych oraz współpracy w zakresie ogólnego szkolenia proobronnego obywateli. Zachowało się niezwykle dużo materiałów poświęconych zagadnieniom obrony przeciwlotniczej, szkoleń i wsparcia udzielanego przez wojsko, szczególnie w latach 1938–1939. Spośród wszystkich tych dokumentów wyłaniają się również zestawienia statystyczne oraz budżetowe odnoszące się

do wspólnych inicjatyw mających podwyższyć stopień gotowości obronnej społeczeństwa na wypadek wojny. Występują tu także materiały poświęcone działalności wojskowego wymiaru sprawiedliwości, zasad zakwaterowania wojska na czas ćwiczeń oraz związane z przygotowaniem, organizacją i efektywnością corocznego poboru do armii.

Materiały dotyczące historii WP znaleźć można także w innych opisach zespołu 1. Przykładowo w opisie 51 – Wydział Prezydyjny Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie wśród dokumentów zgromadzonych w 1127 j.a. znaleźć można zestawienia ekspedycji karnych wojska i raporty dowódców szwadronów pułków ułanów biorących udział we wspomianej już wcześniej akcji represyjnej władz polskich przeprowadzonej wobec części Ukraińców w 1930 r.

Kolejnymi zespołami, w których znaleźć można materiały do historii wojskowości, są: 121 – Komenda Wojewódzka Policji Państwowej (4 opisy), 108 – Komenda Powiatowa Policji Państwowej we Lwowie (1 opis) oraz 243 – Komenda Miejska Policji Państwowej we Lwowie (2 opisy).

W przypadku pierwszego z wymienionych zespołów znajduje się w nim całkiem sporo informacji nawiązujących do spraw wojskowych. Fakt ten nie dziwi, bowiem Komenda Wojewódzka była tą instancją, z którą władze wojskowe kontaktowały się bezpośrednio w sprawach bezpieczeństwa. Najważniejsze znaczenie ma opis 3 (579 j.a.) i opis 3^c (523 j.a.) – łącznie 1102 j.a. Obydwa stanowią odrębne, chronologiczne zbiory dokumentów dotyczących zagadnień związanych z sytuacją polityczną panującą w regionie oraz jej wpływem na bezpieczeństwo. Ciekawostką może stanowić fakt, że opis 3^c był przez całe dziesięciolecie utajniony i dopiero na przełomie XX i XXI w. został udostępniony badaczom. Wśród materiałów z obydwu wspomnianych opisów, z punktu widzenia historii wojskowości, cenne są przykładowo dokumenty dotyczące spraw związanych z organizacją poboru (początek lat dwudziestych), współpracą wojska i policji na rzecz bezpieczeństwa (między innymi w zwalczaniu agitacji wymierzonej w armię, działalności komunistycznej wewnątrz armii, działań sabotujących pobór) oraz udziału wojska w akcji represyjnej 1930 r.

Zespół 108, obejmujący dokumentację z lat 1920–1939, składa się z 568 j.a. (1 opis). Wśród nich znaleźć można materiały dotyczące wyłapywania dezertów (lata 1920–1922), sprawozdania z pobytu wojsk rosyjskich w Małopolsce Wschodniej w 1920 r., ochrony obiektów wojskowych (lata 1921–1926), poboru do armii (niemal cały okres międzywojenny), spraw związanych z budową lotniska dla 6 Pułku Lotniczego w podlwowskim Skniłowie (1925 r.) oraz przygotowania policji do mobilizacji w 1939 r.

Z materiałów zgromadzonych w zespole 243 (opis 1 – 409 j.a.; opis 2 – 625 j.a.) cenne z punktu widzenia historii wojskowości są m.in. dane dotyczące działalności sądów polowych (z lat 1920–1923), zwalczania agitacji

wymierzonej w struktury armii i ideę poboru (1920–1926) oraz spisy osób objętych poborem i uchylających się od niego oraz spisy dezertersów, zagadnienia związane z działalnością organizacji wojskowych, przygotowania do wojny 1939 r. oraz przygotowania do mobilizacji.

Ostatnim uporządkowanym zbiorem materiałów, w którym można znaleźć dokumentację wojskową, jest zespół 7 – Starostwo Powiatowe we Lwowie. Zgromadzone tu akta, dotyczące całego okresu międzywojennego, zgrupowano w trzy opisy. W kontekście źródeł do historii wojskowości istotny jest wyłącznie opis 3, składający się z 649 j.a. Można tu znaleźć m.in. materiały dotyczące szeroko rozumianych spraw związanych z organizacją poboru, działalnością komisji poborowych, jak również zestawienia poborowych. Interesujące są także materiały obejmujące współpracę władz powiatu lwowskiego z sądami wojskowymi obydwu instancji, które mieściły się we Lwowie (materiały za lata 1931–1932).

Wymienione zespoły są tymi, w których odnaleziono materiały przydatne z punktu widzenia badań nad dziejami WP. Autor niniejszego tekstu, który już od 10 lat systematycznie bada zawartość aktową powyższych archiwów, ma jednak pełną świadomość, że dokumentów tych jest z pewnością więcej i wymagają one jedyne odnalezienia. Do momentu jednak wydania kompleksowego przewodnika po zbiorach archiwum obwodowego we Lwowie kolejni badacze będą skazani na poszukiwania niezbędnych do swoich badań materiałów źródłowych drogą osobistego weryfikowania kolejnych, nierzadko kilkusetstronicowych, inwentarzy pisanych w języku rosyjskim, rzadziej ukraińskim. Co więcej, wiele niejasności pojawiających się tytułach nadanych teczkom powoduje, że często niezbędne staje się zlustrowanie ich zawartości. W obliczu ograniczeń co do liczby teczek, jakie można zamówić na jeden dzień pracy oraz niekiedy długiego czasu oczekiwania na realizację samego zamówienia bywa, że długa i żmudna praca nie przynosi efektów adekwatnych do czasu spędzonego w archiwum. Tym większa nadzieja, że niniejszy tekst okaże się przydatny dla badaczy zamierzających przeprowadzić kwerendy w archiwach Lwowa.

STRESZCZENIE

Adam Ostanek, Źródła do dziejów Wojska Polskiego okresu II Rzeczypospolitej przechowywane w archiwach lwowskich

Pomimo wkraczającego w świat nauki powszechnego rozwoju technicznego, a co za tym idzie wielu ułatwień w prowadzeniu badań (np. digitalizacji części zbiorów), kwerendy archiwalne nadal stanowią podstawę pracy każdego historyka. Szczególnie aktualne jest to w prowadzeniu badań w archiwach położonych na Wschodzie, gdzie nie istnieje wspomniane pojęcie digitalizacji, a już sam fakt

istnienia kompleksowego przewodnika po zasobie uznać należy za niezwykle istotne udogodnienie. Artykuł niniejszy jest zatem dedykowany tym, którzy mimo wielu przeciwności postanowili poświęcić się badaniom historii Polski na Wschodzie. Celem niniejszego artykułu jest analiza zasobu archiwalnego zgromadzonego w dwóch kluczowych archiwach Lwowa – Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy oraz Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego – pod kątem przechowywanej tam dokumentacji dotyczącej dziejów wojskowości polskiej okresu II Rzeczypospolitej.

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie, Lwów, archiwa, źródła, kwerenda

SUMMARY

Adam Ostanek, Sources concerning the history of the Polish Army of the Second Polish Republic kept in Lviv archives

Despite the technological progress entering the world of research and consequent numerous facilitations in conducting studies (e.g. partial digitalization of archives), archive queries still constitute the basis of every historian's work. It is especially relevant when conducting studies in the archives located in the East, where the aforementioned notion of digitalization does not exist and the very fact of the existence of a comprehensive guide to the collection must be considered an unusually significant convenience. Therefore, the article is dedicated to those who – despite the adversities – decided themselves to the research on Poland in the East. The aim of the article is an analysis of the archive collection gathered in two key archives of Lviv – Central State Historical Archives of Ukraine and State Archives of Lviv Oblast – paying special attention to the documentation preserved there concerning the history of Polish military of the Second Polish Republic.

Keywords: Polish Army, Lviv, archives, sources, query

РЕЗЮМЕ

Адам Останек, Источники сведений об истории Войска Польского в период Второй Речи Посполитой, хранящиеся в архивах Львова

Несмотря на все более сильное влияние технического прогресса на мир науки (и, как следствие, упрощение процесса исследований, например, в частичной диджитализации архивов), работа в архивах по-прежнему является основой работы каждого историка. Это особенно актуально при проведении исследований в архивах, расположенных на востоке (от Польши – прим.пер.), где не существует упомянутого выше понятия диджитализации, а уже сам факт существования гида-проводника по архиву нужно признать

необыкновенно существенным. Данная статья посвящена тем, кто, несмотря на множество трудностей, решил посвятить свою исследовательскую работу истории Польши на востоке. Целью статьи является анализ архивных материалов, собранных в двух ключевых архивах Львова – Центральном государственном историческом архиве Украины и Государственном архиве Львовской области – с точки зрения хранящейся в них документации, касающейся событий в польской армии периода Второй Речи Посполитой.

Ключевые слова: Войско Польское, Львов, архив, источники